

J. Müller z NDR se soustředil na specifiku způsobu života obyvatel vesnice a družstevních rolníků. V této souvislosti formuloval podnětnou otázku, neobyčejně závažnou jak v teoretickém, tak prakticko-politickém smyslu: jak, podle jakých kritérií oceňovat existující rozdíly v podmínkách a způsobu života?

C. Norovsambu z Mongolské lidové republiky poukázal na řadu specifík souvisejících s konkrétními podmínkami země, s tím, že v období národně demokratické revoluce bylo třeba překonat prvky feudálního způsobu života a nábožensko-teokratického nazírání na svět. Postupně však se vytvářejí celospolečenské předpoklady pro utváření nového typu životního způsobu.

Teoretický seminář byl skutečným vědeckým podnětem pro další rozvoj bádání jak v jednotlivých zemích, tak zejména pro připravovaný mezinárodní výzkum.

V rámci jednání problémové komise se také uskutečnilo zasedání ředitelů sociologických ústavů, podílejících se na práci v této komisi. Přítomní vyslechli informaci viceprezidenta *Mezinárodní sociologické asociace M. Sokolowské* o předběžném návrhu programu *X. světového sociologického kongresu*. V diskusi si účastníci vyměnili názory na témata, jež jsou navrhována pro toto světové setkání sociologů v roce 1982, zamýšleli se nad efektivní účastí sociologů zemí socialistického společenství na práci orgánů *Mezinárodní sociologické asociace* a jednali o otázkách přípravy na tento kongres.

Ředitel Sociologického ústavu BAV V. Dobrijanov informoval o přípravách na *Letní školu marxisticko-leninských sociologů*, které se bude letos poprvé konat ve Varně. V diskusi byly upřesněny jak obsahové, tak i organizační otázky spjaté s její realizací.

Poslední den jednání se také konalo zasedání pracovní skupiny *Zkušenosti z výzkumu procesů sociálního rozvoje*. Jeho účastníci na něm obdrželi maketu prvního dílu společné publikace *Soudobá sociologie v socialistických zemích — historický nástin*, který byl již předán do nakladatelství. Předpokládá se, že druhý díl bude předán do tisku ještě letos. Sovětští vědci předložili k posouzení projekt *Slovníku sociologických termínů*. Předpokládá se, že bude zpracován během příštích pěti let a v tom smyslu byl přijat příslušný plán činnosti pracovní skupiny na další pětiletku.

Kromě toho zasedali odborníci 4. pracovní skupiny, kteří zevrubně projednali přípravu mezinárodního výzkumu socialistického způsobu života.

Letošní plenární zasedání problémové komise mnohostranné spolupráce akademií věd socialistických zemí *Evoluce sociální struktury socialistických zemí. Sociální plánování a prognózování* proběhlo ve znamení bilancování práce za uplynulý rok a posouzení možností a stanovení směrů vědecké spolupráce na příští pětileté období. Jeho účastníci mohli s potěšením konstatovat, že během této pětiletky se vytvořily dělné a stabilní mezinárodní výzkumné kolektivy, jež dosáhly již nemalých úspěchů. Pro období 1981—85 si kladou ještě náročnější úkoly, jejichž cílem je mimo jiné pomoci společenské praxi řešit závažné otázky související s vývojem sociální struktury socialistické společnosti.

Vladimír Dubský — Blanka Filipcová — Jiří Linhar

Informace o 3. kolokviu Ústavu vědeckého ateismu v Brně

Sociálně ekonomické přeměny v procesech výstavby rozvinuté socialistické společnosti podmiňují a současně předpokládají další změny v duchovním životě společnosti, skupin a jednotlivců. V tomto společenském pohybu má významnou roli světonázorová výchova a ideologická práce, jejichž nezbytnou součástí je i vědecko-ateistická výchova.

Pozitivní obsah a úloha vědeckého ateismu v budování rozvinuté socialistické společnosti byl název 3. kolokvia Ústavu vědeckého ateismu ČSAV v Brně, které se konalo ve dnech 27. a 28. 11. 1979. Zúčastnili se ho významní pracovníci: prof. R. A. Lopatkin z Institutu vědeckého ateismu ASV při ÚV KSSS v Moskvě, člen korespondent SAV F. Vašečka, ředitel ÚVA SAV v Bratislavě, prof. dr. Tibor Halečka, ČSc, vedoucí katedry marxisticko-leninské filozofie a vědeckého ateismu filozofické fakulty v Prešově, zástupci ÚV KSČ, kolektiv pracovníků ústavu vědeckého ateismu ČSAV a SAV, pracovníci ústavů marxismu-leninismu při ÚV KSČ a KSS, pracovníci ústavů marxismu-leninismu a filozofických kateder vysokých škol, zástupci ministerstva kultury ČSA a další.

Úvodní referát ředitele Ústavu vědeckého ateismu ČSAV v Brně, prof. dr. J. Loukotky, CSc., zaměřený na základní problémy vědeckého ateismu, se stal osou, kolem níž se rozvíjela kritická a tvůrčí diskuse všech účastníků. Bylo v něm zdůrazněno, že celá řada významných otázek tohoto oboru není zatím rozpracována tak, aby byla nosnou základnou pro účinný boj s náboženstvím. Jde především o tyto otázky: všestrannou analýzu dlouhodobých tendencí a trendů vývoje církve; pohyb religiozity u jednotlivých skupin obyvatelstva; typologii věřících, nevěřících a ateistů, postižení různých stránek procesu sekularizace; religiozitu a ateizitu vesnického a zemědělského obyvatelstva; světonázorovou a vědeckoateistickou výchovu mladé generace; socialistickou obrádnost. Do jiných problémových okruhů vědeckého ateismu je nutno vnést výrazné inovace. To se týká například poznání zdrojů relativní síly náboženských tradic, poznání funkcí náboženství u člověka v moderní společnosti, využití psychologie náboženství, zkoumání klerikálního antikomunismu, analýzy vlivů náboženství a církve na různé kulturní aktivity, na nichž se náboženství přizívuje, a rozpracování protiváhy těchto vlivů.

J. Loukotka se dále zabýval metodologickými problémy vědeckého ateismu. V souvislosti s otázkou předmětů a metody disciplíny poukázal na možnost úvah o tom, že vedle vědeckého ateismu jako obecné teoretické disciplíny zabývající se kritikou náboženství, by bylo vhodné pěstovat a rozvíjet vědu o náboženství jako specializovaný obor, jehož stupeň obecnosti by odpovídal záběru konkrétních historických forem náboženství, které je nutno zkoumat nejen z hlediska světonázorového, nýbrž i z hlediska kulturních zvláštností, institucí atd. Dějiny náboženství pak spíše patří do oblasti vědeckoateistického bádání.

Dalším tématem referátu byly tzv. hraniční disciplíny, z nichž zejména kritika náboženské morálky a ateistická výchova byly od začátku rozvoje marxistického ateismu tradičně pěstovány (často byly chápány bezprostředně jako součást vědeckého ateismu). Pro jejich další rozvoj je nutná co nejtěsnější spolupráce vědeckého ateismu s etikou a pedagogikou. Dalšími významnými hraničními disciplínami jsou sociologie náboženství a psychologie náboženství.

J. Loukotka v této souvislosti vyslovil názor, že v těchto případech dochází k prolnutí vědeckého ateismu s jinými vědními obory, že se zde stýkají dvě vědy, dva přístupy, dvě metodologie a vytvářejí úspěšně se rozvíjející plodný vědní hybrid.

Zabýval se dále otázkou uplatnění principu historismu a strukturně funkční analýzy ve vědeckém ateismu: Spor o historismus a strukturalismus v marxismu u nás dostal víceméně podobu často jen empiricky podloženého a zdůvodněného uvažování o významu historického přístupu při studiu společenských jevů a podobu skromných pokusů o systémovou analýzu v některých společenskovědních výzkumech. Je nezbytné být obezřetným vůči každé snaze, která se prezentuje jako snaha o revizi vztahu k historii. To platí v té či oné míře i ve vztahu k vědeckému ateismu. Přitom však nemůže nikdy jít o samoučelný historismus, nýbrž o historismus marxistický. Při jeho důsledném uplatnění vysvítá průkazně jak reakčnost náboženství, tak především pokrokovost ateismu, jeho pozitivní kulturní hodnoty.

Úsilí o vymanění věřících z vlivu náboženství musí proto vždy sledovat nejen vlastní destrukci náboženských představ a názorů, ale věnovat velkou pozornost tomu, aby přechod k ateistickému přesvědčení byl prožíván jako něco osvobozujícího a povznášejícího, co zbavuje člověka tísnivých pocitů strachu a závislosti na pomyslném nadpřirozeném světě a dává mu plně okoušet sílu vlastního rozumu, schopnosti a vědomí naprosté odpovědnosti za svůj život a své činy.

Svůj výklad, reprezentující nástin tematického, obsahového horizontu v oboru vědeckého ateismu v současném období, uzavřel J. Loukotka formulováním hlavních výzkumných úkolů vědeckoateistických pracovišť v 7. pětiletce.

R. A. Lopatkin pak hovořil o *úloze vědeckého ateismu v duchovním životě vyspělé socialistické společnosti*. Podrobně analyzoval dvě základní příčiny, které tuto úlohu podmiňují. První spočívá v samotném rozvoji socialismu, kde dochází zákonitě k rozvoji duchovního života celé společnosti, čímž se mění i funkce vědeckého ateismu. Zatímco v religiózní společnosti je nutno ateismus obhajovat, v socialistické společnosti jde o jeho masové uplatnění na stále širší a kvalitativně vyšší úrovni. Druhá příčina je dána existencí dvou společenských systémů. Západní svět využívá náboženství k tomu, aby orientoval věřící proti socialismu. Dokazuje se, že ateismus je náhodný jev; v encyklice římskokatolické církve byl dokonce označen za jev „dříve neznámý“. Vědecký ateismus však není ničím náhodným. Je nezbytnou součástí analýzy duchovního života člověka. Není jen kritikou náboženství, ale bohatým pozitivním programem, který má v socialistické společnosti trvalé místo. V diskusi o pozitivní stránce vědeckého ateismu nelze zaměřovat ani ztotožňovat pojmy negace a negativní. Ateismus je negací náboženství; nelze hovořit o tom, že plní negativní funkci, jak to může být někdy interpretováno. Negace ve vlastním slova smyslu je pozitivní stránkou společenského pokroku.

F. Vašečka vyjádřil marxistická stanoviska k systému i struktuře vědeckého ateismu a zdůraznil funkční význam sociologie ateismu a náboženství v současné etapě vývoje socialistické společ-

nosti. Zabýval se účelnou kooperací a koordinací výzkumných úkolů na úseku vědeckého ateismu v rámci všech československých pracovišť zpracovávajících tuto významnou tematiku.

T. Halečka podrobně hovořil o *výchově kádřů v oblasti vědeckého ateismu*; seznámil přítomné s dlouhodobě prováděným sociologickým výzkumem středoškoláků a vysokoškoláků a zdůraznil, že „nezvládneme-li v tomto směru mládež, nezvládneme ani společnost“. Zabýval se dále strukturou vědeckého ateismu a vyjádřil stanovisko, že sociologie ateismu a náboženství, stejně jako psychologie ateismu a náboženství, jsou ve vztahu k vědeckému ateismu pomocnými vědami, obdobně jako například matematika k různým společenským či přírodním vědám.

F. Cínoldr přednesl velmi zasvěcený příspěvek týkající se *Patikánu a jeho vlivu v různých oblastech světa*. Zdůraznil nezbytnost analýzy nových rysů katolicismu, vlivu náboženství a církve na různé skupiny obyvatelstva, zejména na mládež, a s tím související nutnost vyšší účinnosti vědeckoateistické výchovy.

Aktuální a nový pohled na *zkoumání úlohy církve*, zejména církve římskokatolické, ukázal ve svém referátu *J. Karola*.

Účelně v něm propojil otázky společenské funkce a prognostiky vědeckého ateismu s principem historismu.

Diskusní příspěvek *K. Hlavoně* se zabýval výsledky dílčího úkolu *Filozoficko-teologická apologetika náboženství* na úseku etického zkoumání náboženské morálky a etického obhajování náboženství. Ukázal roli morálky ve struktuře náboženského vědomí; poukázal na krizi křesťanské morálky a dotkl se i některých etických argumentů ve prospěch náboženství, zejména názorů západoněmecké teoložky *D. Sölleové*.

F. Křenek v návaznosti na úvodní referát informoval o postupu pracovníků sociologického oddělení ÚVA ČSAV v Brně při rozpracování teoreticko-metodologických východisek sociologických výzkumů religiozity a areligiozity; zejména poukázal na význam sociologické teorie a metodologie sekularizace, typologie a sociologického pojetí osobnosti.

Zajímavý příspěvek *I. Hodovského* seznámil přítomné s orientací novodobých revizionistů a teologů na myšlenky „zralého“ Marxe a zdůvodnil nezbytnost studia klasiků marxismu-leninismu pro vědecké zkoumání v oblasti ateismu a kritiky všech nemarxistických směrů.

Mezi dalšími diskutujícími, kteří obohatili celé jednání kolokvia a přispěli významnou měrou k řešení předložené tematiky, byli *A. Sekot, E. Karaba, M. Procházka, B. Kvasnička, S. Hubík, M. Župka a J. Gabriel*.

Brněnské kolokvium přispělo k dalšímu upřesnění základních trendů vývoje vědeckého ateismu v Československu, a tím i základních úkolů výzkumné práce v oblasti vědeckoateistické výchovy. Zdůraznilo místo a význam sociologie ateismu a náboženství, psychologie ateismu a náboženství, pedagogiky a principů marxistického historismu v celé oblasti ateistické teorie, výchovy i výzkumů. Jak na závěr jednání poznamenal *J. Loukotka*, práce na úseku vědeckoateistické výchovy vyžaduje velký politický rozhled, angažovanost a marxistickou principiálnost. Úspěch nemůže přinést uzavřenost a zaměřenost na československé problémy; závisí na internacionální spolupráci v rámci socialistické soustavy.

Helena Pavlincová

O srovnávacím metodologickém experimentu

Úvod

Soustavný rozvoj marxistické sociologie předpokládá i rozvíjení poznávacích nástrojů sociologie, jejích vědeckých metod a technik. Čím bohatší se stává soustava sociologických poznatků a způsobů jejich získávání, tím naléhavěji vystupuje do popředí potřeba rozvoje sociologické metodologie.¹⁾

(1) Rozvoji metod a technik sociologického poznání je věnována řada prací našich i zahraničních autorů. Za základní literaturu v této oblasti považujeme [Jadov 1976; Osipov 1977].